

schade was in beginsel acceptabel genoemd. *Hoeveel* schade er zou komen, kon men eind '41 niet weten, maar toen stond al vast dat de militairen die met het bestuur van een land als Nederlands-Indië zouden worden belast, aan die schade niet zwaar zouden tillen. Voor hen was slechts van belang hoe ver zij konden gaan zonder dat het tot talrijke en uitgebreide opstanden kwam. 'Als ik', aldus na de oorlog het hoofd van de afdeling bevoorrading van de staf van het Zestiende Leger (Java), 'bepaalde plannen moest opstellen, dan was het enige dat ik diende te weten, welke mate van exploitatie de inheemse bevolking nog kon verdragen.'¹

Van dit beleidsbeginsel uit werden de Indonesiërs, zoals Soekarno, Hatta en Sjahrir hadden voorzien, door de Japanners onbarmhartig geëxploiteerd. Het moge waar zijn dat dezen (noodgedwongen!) hun best gingen doen om de productie van levensmiddelen, hier en daar ook van simpele industrieproducten te vergroten, daar stond tegenover dat zij bij het vorderen van wat voor 'de zelfvoorziening der militairen' nodig was, geen rekening hielden met de behoeften der inheemsen. Vooral van de rijstooft (wij zullen er nog cijfers voor geven) werd telkens een groot deel gevorderd en daarbij werd het begrip 'de zelfvoorziening der militairen' aldus geïnterpreteerd dat Java niet alleen diende te zorgen voor de rijst van de aldaar gestationeerde Japanse militairen (dat waren er, leger en marine bijeengegeld, van eind '42 af misschien vijf-en-twintigduizend) en burgers (dat werden er bij de overheid alleen al meer dan drie-en-twintigduizend) maar ook voor de rijst waaraan de Japanse militairen en burgers in andere gebieden in de *Nanjo* behoefte hadden.

De genoemde vier factoren leidden in Indië tot een aanzienlijke daling van de productie. In deel II van zijn in '75 verschenen *Sociologisch-Economische Geschiedenis van Indonesië* heeft prof. dr. D. H. Burger daar cijfers voor gegeven (het zijn wellicht voor een deel schattingen geweest) die op de gehele archipel betrekking hebben.² Daar was, vergeleken met de jaren '37-'41, tijdens en als gevolg van de Japanse bezetting de productie van rijst verminderd met 32%, van mais met 66%, van *cassave*³ met 56%, van *bataten* (zoete aardappelen) met 27%, van aardnoten met 64%, van sojabonen met 60%. 'De handelslandbouw', zo schreef hij voorts,

'werd vrijwel volledig stopgezet. De boomgewassen leden zwaar onder de

¹ Aangehaald in M. Nakamoera: *General Imamura and the early period of Japanese occupation*, p. 7. ² D. H. Burger: *Sociologisch-Economische Geschiedenis van Indonesië*, dl. II, p. 160-61. ³ een plant waarvan de wortels veel zetmeel bevatten